

KABÁN ANNAMÁRIA

„Hangzat árnya, sejtés, omló moll-futam”

Kovács András Ferenc Mozart-verseiről

„...veszni nem enged, / Munkád sem éri // Kárhozat...”
(Kovács András Ferenc: K. 626)

Az intertextualitás mint a posztmodern és posztposztmodern egyik alapvető sajátossága Kovács András Ferenc költeményeinek is gyakori jellemzője. Számtalan költő, író álarca mögé bújva hoz létre olyan új és önálló, mégis ezektől elválaszthatatlan, sokszólamú műveket, amelyek az olvasó kreatív együttműködésére, együttrendülésére is nagymértékben számítanak. Külön csoportot alkotnak azok a művei, amelyek egy másik művészeti ággal, a zenével vagy a képzőművészettel is kapcsolatot teremtenek. Jelen írásomban négy olyan versére irányítom a figyelmet, amelyek Mozart-művekkel, elsősorban azok szöveggönyvével, illetőleg Mozart életművének és alkotótevékenységének fontos mozzanataival folytatnak párbeszédet.

Az *Ein musikalischer Spaß* (Zenei tréfa) verscím az 522-es Köchel-jegyzékszámú rövid Mozart-mű címével azonos, azzal teremt kapcsolatot. A vers alcíme: *Über ein Thema von Mozart* (Egy Mozart-témára) külön is jelzi ezt. A rövid zenemű, akárcsak Kovács András Ferenc verse, négy részből, négy szakaszból áll. Mozart műve zenei tréfa: a tehetségtelen zeneszerzők paródiája. Zenéhez kapcsolódik játékosan a Kovács András Ferenc-vers is. Nemcsak azért, mert Mozart művére utal, hanem azért is, mert Csokonai Vitéz Mihály *A Reményhez* című versének a formáját veszi át, és teremt vele szoros intertextuális kapcsolatot.

A Kovács András Ferenc-vers így kettős zenei ihletettségű, Csokonai ugyanis dallamra, mégpedig a Martinovics-perben elítélt Szulyovszky Menyhért udvari muzsikamesterének, Kossovits Józsefnek *Lavotta első szerelme* című népszerű dallamára írta versét 1802–1803-ban. Kevésbé ismert tény, hogy Csokonainak van egy másik, ugyanerre a dallamra 1795 körül írt, hasonló versformájú műve, *Oh, szegény országunk!* címmel. Két strófát idézek belőle: „Imé, a németesség / Alja, sepreje, / Egy nemes nemzetség / Ura és feje. / Bécs Angáriának hívja / Scythák lakhelyét, / Álnok Áspis-módra szívja / Mézét és

tejét. // [...] // Hacsak bécsi lelket / Rókától nem kér, / Méltóságos telket / A magyar nem nyér. / Így lett úrrá holmi Nitzki / És Grasalkovics, / Holmi német itzki, fitzki, / Holmi rác ics, vics.”

Megjegyzendő, hogy gr. Niczky Kristóf helytartótanácsi elnök és gr. Grassalkovich Antal, Mária Terézia bizalmas híve, egyként az önkényuralmi törekvések buzgó elősegítője volt.

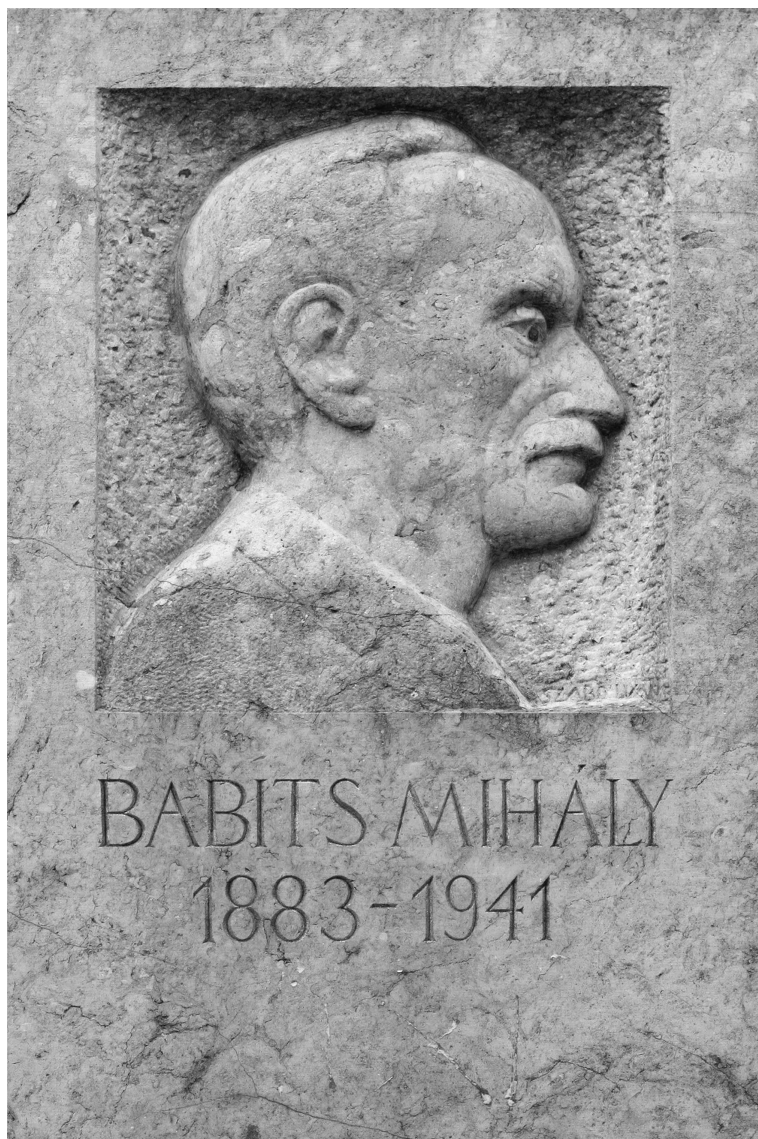
Van Kovács András Ferencnél korábbi megszólaltatója is a versformának. Dsida Jenő ugyanebben a formában írta 1937-ben *Csokonai sirjánál* című költeményét, amelynek mottója a mű zenei fogantatására is utal: „*A Reményhez*” című *Csokonai-vers dallamára éneklő másfélmillió zarándok* (azaz másfélmillió erdélyi magyar). Íme, a Dsida-vers egyik szakasza: „Merre leng a lelked? / – szólj, Csokonai! / Szólnak a lelked / dúlt rokonai, / űzöttek, bolyongók, / megvert magyarok, / kikre ordas gondok / szája agyarog, / sírodat, mint dús, nagy asztalt, / ülik körbe, lásd: / akit senki sem vigasztalt, / adj vigasztalást! / Etess meg ebédvel, / adj hit-falatot, / itass meg igéddel, / bölcs magyar halott!”

A Csokonai-versidézet részlete az egész nemzet gondjait, Dsida Jenő verse a kisebbségbe szorult nemzetiség panaszait tárja elénk.

Mindezek fényében talán nem véletlen, hogy a Kovács András Ferenc-vers néhány szava a *Requiemre* utal, s ezáltal a költő két másik versével is kapcsolatot teremt: „Titkos órajáték: / Szív ver – üstdobok! / Szólnak con spirito / Hölgyikék, tubák: / Múltni arcpirító, / Bár muszáj, pupák... / [...] / Nyúz a requiem: / Csepp időt se hágy, se szusszt, ó – / Isten meg pihen... / Mert Ő Nagy Mimóza, / Könnyeden lenéz: / Kész a *Lacrymosa*, / Kis balek zenész? // [...] / Reng a *Rex tremendae* / Lépte, zeng a kürt”.

Zenei fogantatású Kovács András Ferenc *Pa-pa-pa-pa-pa-pa-pamm* című verse is, amely *A varázsfuvola* című Mozart-operára játszik rá. A cím maga is játékosan utal az opera egyik szereplőjére, Papagenóra és az opera egyik áriájára.

Mozart élete utolsó évében alkotja *A varázsfuvolát*, amely a nagyopera, a vígopera és a daljáték sajátosságait ötvözi. Szöveggönyvét Emanuel Schikaneder készítette Johann Georg Metzler közreműködésével. Utóbbi a magát erdélyi magyarnak valló Born Ignác famulusa volt selmecebányai kísérleteiben, ezért vált a kiváló tudós *A varázsfuvola* Sarastrójának, Müller Ferenc tanártársa pedig Taminónak a modelljévé.

Szabó Iván: Babits Mihály (1965)

A *varázsfuvolát* Mozart 1791 márciusában kezdi komponálni, július végén a munkát más megrendelés miatt félbeszakítja. A Lipót császár koronázására rendelt opera befejezése és bemutatása után, szeptemberben *A varázsfuvolán*, és újabb megbízásnak eleget téve a *Requiem*en párhuzamosan dolgozik. *A varázsfuvolát* 1791. szeptember 28-án fejezi be, két nap múlva be is mutatják.

A mű librettójának első magyar fordítását *A boszorkánysíp* címmel Csokonai Vitéz Mihály készítette diáktársaival. A verses betéteket maga fordította.

Kovács András Ferenc versének mottóját Csokonai fordításából veszi. Többszörös tehát az intertextuális kapcsolódása a versnek, s Csokonai révén az előző versekkel is kapcsolatban áll. Íme, a mottó: „A madarász vagyok én la, / Vígadok hajsza, hopszasza. / A madarászt minden határ / S fia, apja esméri már”.

A vers haikuk sorozatából épül. Csetlőbotló madarásza, Papageno maga Mozart, s ha úgy tetszik, a Mozarttal azonosuló Kovács András Ferenc, illetve a Kovács András Ferencsel azonosulni tudó olvasó. Ki-ki maga döntheti el, miről is, kiről is szólnak az alábbi sorok: „Majd beleroppan // A munkalázba – / Rendet teremt, csodásan / Működik, ha kell, // Megkomponálja / Fény örök épületét, / Hang légvárait, // [...] / Megmagyarázni // Se tudná, túl sok / Benne az érzés – ő csak / Rejtelem, ür, csönd // Marad, ha úzik / Minden felvonáson át, / És beleroppan // Lelke – ha pendül, / Pa-pa-pa-pa-pa-pa-pamm, / Ó, Papagena”.

Versformáját tekintve szintén haikuk sorozatából épül Kovács András Ferenc másik két költeménye, a *Megbízás* és a *K. 626* című. Az előbbi és e két utóbbi költemény szorosabb egybetartozását azonban nemcsak a forma sugallja, hanem a mozarti művek keletkezéstörténete is. Ugyanis Mozart életrajzából tudjuk, hogy épp *A varázsfuvola* komponálása közben álarcos ismeretlen kopogott be hozzá, s magát megnevezni nem kívánó megbízó számára gyászmisét rendelt.

A *Megbízás* című vers épp ezt a mozzanatot eleveníti fel, amint címe is utal erre. A megrendelőt, Franz von Walsegg grófot, aki – mint kiderült – saját nevé-

kívánta előadatni a művet, később azonosították. Mozart más műveivel párhuzamosan, élete végéig dolgozott a gyászmisén, de nem sikerült befejeznie. A befejező munkálatok Constanzenak, Mozart özvegyének a szorgalmazására, a fiatal tanítványra, Franz Xaver Süssmayrra hárultak.

A *K. 626* címével is pontosan utal Mozart *Requiemjére*, amelynek ez a Köchel-jegyzékszám. A vers élén Mozart sógornőjének, Sophie Haibelnek a leveléből vett idézet a mottó: „Utoljára még a Requiem üstdob-ütéseit próbálta kifejezni ajkával. Még ma is hallom. Aztán eljött Müller, a gipszkabinetből, hogy lenyomatot készítsen a holt ólomszürke arcáról”. A vers maga két szövegoszlopból áll. A bal oldalon a gyászmise egymást követő részeit nevezi meg, végig nagybetűvel: *INTROITUS, REQUIEM, KYRIE, DIES IRAE, TUBA MIRUM, REX TREMENDAE,*

RECORDARE, CONFUTATIS, LACRIMOSA. Nem véletlen, hogy Kovács András Ferenc csak a *Lacrymosa*ig sorolja a részeket, ugyanis Mozart eddig jutott el a komponálásban, amikor a halál kiütötte kezéből a tollat. A *Requiem* legnagyobb terjedelmű egysége a *Dies irae* szekvencia, amelynek a részzeit Celanói Tamás latinját követően Babits Mihály fordításában tekintetem összehasonlításom alapjának.

A *Lacrymosa* két latin szakasza nem szerepel Babits átültetésében, ezeket az 1932-ben megjelent *Misekönyv* alapján, Sík Sándor fordításában vizsgáltam, a fordítást a 2003-ban kiadott *Hozsanna!* című énekeskönyv is tartalmazza.

Nikolaus Harnoncourt szerint a *Requiem* Mozart egyetlen önéletrajzi vonatkozású műve: „Az egész mű mélységesen személyes hitvallásként hat rám. Félelmetes és megrázó ez egy olyan komponistától, aki életét-élményeit és művét mindaddig feltűnően kettéválasztotta. [...] Itt érzem első ízben, talán ugyanúgy, mint Mozart, ahogyan a hivatalos liturgikus szöveg személyes vallomássá izzik: a halál egyszer mindenkiért eljön – de mi lesz *velem?* – Vagy ahogyan a »luceat eis« (az örök világosság fényeskedjék nekik) szövegénél az általános jellegű esdeklés boldogító vigasztalásba torkollik, mintegy: minden jóra fordul, mert létezik irgalom. – A »Kyrie«, az isteni irgalomért való könyörgés a személytelen fűgából egyre személyesebb, egyenesen követelő, homofon kiáltássá fokozódik: Uram, meg *kell*, hogy mentsél! – Különös élességgel kerül szembe az általános és a személyes jelleg a szekvenciában: a »Dies irae« könyörtelenül festi az utolsó ítélet rémületét, a bíró szigorát [...] – erre jön a személyes reflexió: »Quid sum miser tunc dicturus?« (Én szegény, ott mit beszéljek?) [...] Vagy a hatalmas Király és az Én nyers szembeállítás a »Rex tremendae«-ben: »salva me, fons pietatis« (Örök Jóság, légy jó velem!), amit a rá következő »Recordare«, ez a Constanze tanúsága szerint Mozart számára igen fontos tétel old fel egy buzgó és bizalomteli imában”. „Megértem – fűzi hozzá Harnoncourt – Mozart különleges, válásos-zenei viszonyát e tételhez, mely az Istennel való kapcsolat személyes vonását annyira kidomborítja, és a korábban kérlelhetetlennek ábrázolt bíró gyengéd megbocsátását oly bensőségesen ábrázolja.” (Dolinszky Miklós fordítása)

A vers jobb oldali része folyamatos szövegű. Bevezetője a gyászmisére szóló megbízás történetét eleveníti fel, a *Megbízás* című versnél jóval tömöreb-

ben. Érdekes a történet két előadásának eltéréseire is figyelni, elsősorban arra, hogy míg a *Megbízás*ban a felkérés a jövőre szól, addig a *K. 626* a Mozart halála utáni múlt történéseit idézi, amint arra a vers motója is utal: „Az ismeretlen / Nyáridőben érkezett / A rendeléssel. // Mindegy már – kié, / Váratlanul ki küldte / Rád, s kinek, minek // Küldönce volt? (Nincs / Irgalom.) Tán Istené? / Ó, Jézusom!”

A megrendelés tényét, részleteit a zenetörténet pontosan rögzítette, a zeneszerző azonban úgy érezte – és utólag kiderült, joggal –, hogy a megrendelő valójában maga az Isten. Mozart a gyászmisé így voltaképpen saját halálára írta.

A vers folyamatos szövege a gyászmise részeinek a bal oldalon szereplő megnevezéseivel teremt asszociációs kapcsolatot. Valójában mindvégig egybefonódik a *Requiem* megírásának történeti szála a megsejtett halálra készülő Mozart legszemélyesebb érzéseivel, amelyeket a gyászmise szövegéből vett latin és magyar szavak, szószerkezetek intertextuális használatával Kovács András Ferenc hangsúlyosan kiemel: „Dies irae, di- // Es illa... Illan, / Jól megy ez – minek sietsz, / Remegsz, miért mind // Hajszolod magad?”

A *Tuba mirum*, a csodakürtökről szóló rész a gyászmise szövegével folytat párbeszédet: „Nem harsonáznak / Riadt lelkedért – // Kürtök, tubák se, / Trombiták se bántanak – / Kezed nyugodtabb, // S tán hibátlanabb / Náladnál – cum resurget / Creatura... Írd // Már: Liber scriptus / Proferetur, ami csak / Lappang, kipattan... // Írd: Quid sum miser. / Ne félj, jegyezz le mindent!”

A versbe emelt parafrázisok, sőt egy-egy szó is képes hangulatilag felidézni a gyászmise megfelelő részeit. Mindez Mozart és Kovács András Ferenc személyes kapcsolatáról árulkodik, mégpedig úgy, hogy a költői szöveg érzelmi-gondolati többletet is sejtet: „megvált, szinte ingyen, / Műveddel együtt.”

Alább a visszatérő műved/munkád motívumot könnyen felismerhető parafrázis kapcsolja a gyászmise Jézusban bízó könyörgéséhez: „Rólam, Jézus, emlékezzél, / akiért a földre jöttél, / veszni aznap ne engedjél.”

A motivikus kapcsolódás révén válik Kovács András Ferenc verse a továbbélés reményéről is valló *ars poeticává*: „veszni nem enged, / Munkád sem éri // Kárhozat, áldott / Talentum [...] / [...] bevégzed ezt is, // Azt is... Így juthatsz / Földi örömhöz, szentült, / Több szeretethez”.